

Мартинов А.Ю.
д.і.н., професор,
провідний науковий співробітник відділу
історії міжнародних відносин і
зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Європейське право забезпечує основні потреби розвитку процесу європейської інтеграції. На верхньому щаблі знаходиться «первинне» право установчих договорів та неписані норми права, так звані загальні принципи права Спільноти. Органи системи ЄС видають нормативні акти «вторинного» права. Місце між «первинним» і «вторинним» правом займають угоди ЄС з «третьми країнами». «Первинне» та «вторинне» право ЄС разом з політичними цілями утворює правовий доробок Спільноти. Верховенство права ЄС над правом національним є очевидним. Спірним питанням є правило розв'язання колізій, тобто чи під верховенством права Спільноти слід розуміти його пріоритетну чинність чи лише пріоритетне застосування. Утім, Федеральний конституційний суд Німеччини суттєво обмежив можливість здійснення перевірки актів, виданих ЄС на предмет відповідності національному стандарту прав людини та основних свобод. Виконання права Спільноти здійснюють як правило національні органи влади. Діючи в рамках орієнтирів, заданих правом ЄС, органи держави-члена застосовують процесуальне право своєї держави. Причому в процесі виконання права ЄС на національному рівні органи державного влади зобов'язані забезпечити дотримати принципи ефективності права Спільноти за умов лояльної співпраці з органами ЄС та повного сприяння реалізації завдань європейської інтеграції.

Офіційний початок 30 січня 2020 р. процедури виходу Великої Британії з Євросоюзу, а також пандемія коронавірусу актуалізували проблему удосконалення установчих правових документів, які забезпечують функціонування інститутів ЄС. Очікуваний вихід Великої

Британії вже змінив розподіл квот депутатів Європейського парламенту від держав-членів Євросоюзу, адже змінилась кількість населення представлена у вищому законодавчому органі ЄС і відповідно змінились пропорції представництва від кожної країни-члена. Вихід Великої Британії позбавляє Європейський парламент 72 депутатів із 736 загалом. Відповідно після завершення процедури Німеччина залишається з 96 депутатами, кількість депутатів від Франції зростає з 74 до 79, Італії з 73 до 76, Іспанії з 54 до 59, Польщі з 51 до 52, Румунії з 32 до 33, Нідерландів з 26 до 29, у Греції залишається 21 депутат, кількість депутатів Чехії зростає з 20 до 21, у Бельгії залишається 21 депутат, Португалії також 21 депутат, Угорщини 21 депутат, кількість депутатів Європарламенту від Швеції зростає з 20 до 21, Австрії з 18 до 19, у Болгарії залишається 17 депутатів, кількість депутатів від Словаччини зростає з 13 до 14, Ірландії з 11 до 13, незмінною буде кількість депутатів від Данії 13, Фінляндії 13, Литви 11, Латвії 8, Словенії 8, Кіпру 6, Люксембургу 6, Мальти 5, Естонія отримає замість 6 на одного депутата Європарламенту більше¹. У випадку вступу нових країн до ЄС це співвідношення знову доведеться переглядати.

Але досі «дедалі ближчий союз народів Європи» (частина 2, статті 1 ДЄС) немає сформованої європейської ідентичності для здійснення наднаціональної суверенної влади. Наприклад, Федеральний конституційний суд Німеччини 1993 р. визнав за системою ЄС права здійснювати тільки конкретно обмежену компетенцію у визначених секторах співпраці. Утім, ЄС, спираючись на доктрину неявних повноважень, властиву американському конституційному праву, може у вузьких межах здійснювати повноваження, які чітко за ним не закріплені, але якщо таке розширення компетенції не суперечить закріпленій установчими договорами делегованої компетенції ЄС. Зокрема, ЄС наділений компетенцією розробляти та формувати спільну зовнішню та безпекову політику разом з поступовим формуванням спільної оборонної політики (частина 1, ст.1-16). Утім, у нормативних документах ЄС відсутнє положення про чітку фіксацію

¹ Offizielle Homepage der Europäischen Parlament. URL: <https://www.europarl.europa.eu>.

витрат, які держави-члени зобов'язані інвестувати у цю спільну політику.

Звичайно, перегляду не підлягає «Європейська конвенція з прав людини», яка залишається загальноєвропейським стандартом основних прав людини. Але під впливом економічних негараздів внаслідок карантинних заходів виникнуть проблеми із гарантуванням прав на працю, заборони дискримінації, які можуть «завалити» позовами Європейський суд із прав людини. Можливо нового тлумачення вимагатиме дотримання положень Європейської соціальної хартії.

За умов пандемії коронавірусу ЄС не продемонстрував достатньої ефективності наднаціональної співпраці, зокрема, від цього процесу самоусунулася «Європейська агенція з оцінювання продукції медичного призначення». Режим карантину у березні – травні 2020 р. насамперед порушив право громадян Союзу та членів їхніх родин на вільне пересування та місце проживання на території держав-членів. «Зависла» проблема квотного розподілу нелегальних мігрантів. Амстердамський договір перевів положення щодо вільного руху осіб та міграційної політики зі співробітництва поліцій і судів у кримінальних справах в рамки Європейської Спільноти. Зокрема, йдеться про компетенцію щодо регулювання вільного руху осіб на внутрішньому ринку, а також права притулку та права громадян третіх країн на в'їзд на територію Спільноти та права перебування на ній.

Також було зупинено вільний рух не тільки робочої сили, а й товарів, капіталів і послуг, що поставило під питання свободу підприємницької діяльності. Спроби посилення державного регулювання економіки після карантину неодмінно зіштовхнуться із оскарженням відповідно до норм європейського права гіпотетичної дискримінації та обмежень. Торгівля медичним приладдям під час пандемії зіштовхнулось із кількісними обмеженнями та ембарго. Потрібними будуть додаткові зусилля заради повноцінного відновлення функціонування Спільного ринку.

Вагомим фактором, який вимагатиме удосконалення норм європейського права, крім переговорів щодо умов нової угоди про зону вільної торгівлі з Великою Британією, є процес підготовки до «балканського розширення» Євросоюзу. Для Албанії, Боснії і

Герцеговини, Косово, Македонії, Сербії, Чорногорії, які претендують на вступ до ЄС радикально не переглянуто «копенгагенські критерії» набуття членства, адже неможливо уявити членом ЄС країну, яка не має інституційної політичної стабільності, не дотримується принципів демократії і верховенства права, забезпечення прав людини, або не має ефективно функціонуючої і конкурентоспроможної ринкової економік, чи не демонструє готовності взяти у повному обсязі зобов'язання, які обумовлені умовами членства. У випадку актуалізації переговорного процесу щодо вступу до ЄС Туреччини загостриться ще одна проблема, пов'язана із ментальними відмінностями між практиками застосування вторинних норм європейського права і вторинних норм мусульманського права.

Механізм внесення змін в установчі договори є предметом регулювання статті 48 ДЄС. Договір вважається зміненим після ратифікації внесених змін усіма державами-членами. Внесення автономних правок можливе тільки у випадку легітимізації зміни кількісного складу якогось із органів ЄС. Процедура ратифікації передбачена для більшості міжнародно-правових угод, суб'єктом яких є ЄС.

У зазначеному контексті існує правова дилема для України. Вона стосується перегляду окремих норм угоди 2014 р. про зону вільної торгівлі між ЄС і Україною. За умов очікуваної після пандемії економічної кризи навряд чи варто розраховувати на перегляд позиції ЄС щодо квотних і сертифікаційних обмежень для експорту українських товарів на Спільний ринок.

Значно серйозніші наслідки для ЄС має дискусія щодо подальшої стратегії розвитку процесу європейської інтеграції. На порядку денному є декілька сценаріїв розвитку подій. За логікою першого сценарію важливо втримати баланс інтересів у ЄС після остаточного завершення правових процедур виходу Великої Британії. Цей інерційний сценарій передбачає правове забезпечення гармонізації інтересів країн-членів, уникнення ризиків гіпотетичного виходу з ЄС Греції, Італії. Складовою цього сценарію є максимальне уповільнення переговорів про «балканське розширення» ЄС та дотримання принципів європейської інтеграції «багатьох швидкостей». Тобто пріоритетом визнається збереження зони євро, а не прийняття до

нього, наприклад, Польщі, Чехії, Угорщини, Болгарії, Румунії. Менш вірогідним є альтернативний амбіційний сценарій розвитку процесу європейської інтеграції. Його пріоритетом є надання європейській інтеграції нової якості, тобто використання британського виходу з метою посилення консолідації країн-членів ЄС на засадах формування справжньої європейської конфедерації зі спільною податковою політикою не тільки у зоні євро, справжньою реалізацією спільної зовнішньої та оборонної політики, збереження за ЄС статусу автономного полюсу сили в очікуваній багатополярній системі міжнародних відносин. Але за будь-якого випадку європейське право має продовжити виконувати подвійну функцію: гаранта досягнутого рівня європейської інтеграції та спонукальної сили до реалізації амбіційних планів формування справжньої Європейської республіки. Ймовірно виконання цих обох функцій буде залежати від поетапного переходу від інерційного сценарію розвитку процесу європейської інтеграції до більш амбіційного сценарію.

Морська Н. Л.

к.філос.н., доцент

кафедри філософії та суспільних наук

Тернопільського національного

педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

ОСВІТА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ВАГОМИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

*Освіта у галузі прав людини є пріоритетом –
потрібно більше конкретних дій.*

Томас Хаммарберг [3, с.4]

Сучасна Україна, обравши європейський вектор розвитку, потребує кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя. В умовах швидкозмінної та багатогранної національної правової реальності важливим є формування високої європейської правової культури як на особистісному, так і на суспільному рівнях. Стрижневим у цьому процесі є велика увага й повага до прав людини як свідчення